

Bevándorló közösségek tárgykultúrájának vizsgálata Budapesten

A Néprajzi Múzeum K 84286-os számú OTKA-kutatásának zárójelentése

A kutatás célja

A Néprajzi Múzeum az Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok által megítélt pályázati támogatás segítségével végezte el 2011. március 1. és 2014. szeptember 30. között a *Bevándorló közösségek tárgykultúrájának vizsgálata Budapesten* című kutatását. A terepmunkán alapuló kulturális antropológiai vizsgálat módszertanilag abból az előfeltevésekből indult ki, hogy a migrációs és a tárgyelméleti megközelítések közös alkalmazásával új oldalról ismerhetjük meg a magyarországi bevándorlók életét. A bevándorlók és tárgyaik viszonyának elemzésével hasznos információkat szerezhetünk például a migránsok integrációs stratégiájáról, a távoli otthonnal kialakított kapcsolatok jellegéről, a transznacionális kötődésekről és az otthon újratemtésének kísérleteiről, a tárgyak és az emlékezés viszonyáról, a másság és azonosság tárgyakban testet öltő diskurzusairól.

A pályázatban a kutatócsoport vállalta, hogy a kutatás eredményeit egy tanulmánykötetben ismerteti, elkészít egy migráns élet- és tárgytörténeteket bemutató kötetet, a kutatás és a tanulmányutak tapasztalataival hozzájárul a múzeum bevándorlókkal kapcsolatos stratégiájának megvalósításához, valamint a gyűjtött anyagot egy múzeumi adatbázisba rendezi.

A kutatás menete

A közös szakmai munka a kezdetektől két részre tagolódott. A rendszeres, szemináriumi jellegű közös megbeszélésekre, vitákra, valamint az egyéni kutatásokra. A kutatás első két évében a kutatócsoport tagjai havi rendszerességgel találkoztak. A megbeszélések fontos témája volt a kutatás módszertanának kidolgozása, a migrációs és a tárgyelméleti szakirodalom áttekintése, az egyéni kutatási tervek ismertetése, megvitatása, majd a rendszeres beszámolók a kutatás részeredményeiről. Több alkalommal vendégelőadó is részt vett ezeken az alkalmakon. Szintén ezeken a megbeszéléseken kapott helyet a külföldi tanulmányutak eredményeinek ismertetése. Megvittattuk, hogy milyen jellegzetességek figyelhetők meg az egyes európai országok migránspolitikájában,

illetve az adott országokban található múzeumok módszertanilag hogyan viszonyulnak a bevándorlókhoz, gyakorlataik hogyan alkalmazhatók a Néprajzi Múzeumban (a bevándorlók szerepének, társadalomban elfoglalt helyének értelmezése, kapcsolatok kialakítása a bevándorló közösségekkel, a gyűjtés, a múzeumi reprezentáció és a múzeumpedagógia sajátosságai.) A kutatási tervet, majd az egyes részeredményeket és a tanulmányutak tapasztalatait több alkalommal bemutattuk a Néprajzi Múzeum szakembereinek részvételével rendezett muzeológusi értekezleteken.

A kutatás második felében az egyéni terepmunkákra, majd a tanulmányok írására, megvitatására, a tárgy- és életinterjúk lejegyzésére, valamint a kötetek szerkesztési elveire helyeződött a nagyobb hangsúly.

A kutatócsoport létrehozott egy önálló angol nyelvű honlapot (<http://migrantsinbudapest.blogspot.hu/>), amely a kutatás szélesebb körű bemutatását és a nemzetközi kapcsolatok kialakítását segítette elő.

A bevándorlók tárgykultúráját vizsgáló kutatás szerves részét képezte a Néprajzi Múzeum kortárs tárgykutatásainak. A kutatócsoport tagjai a kutatási terv elkészítésétől kezdve fontosnak tartották, hogy a MaDok-füzetek sorozatban megjelenjen egy olyan kiadvány is, amely túllép a tanulmánykötetek műfaji határain, és minél több személyes történeten és fényképen keresztül mutatja be a Budapesten élő bevándorlók és tárgyaik sajátos viszonyát, párbeszédét. Ezért a kutatás fontos részét képezte azoknak az adatközlőknek a kiválasztása, akiknek az élet- és tárgytörténetét – hozzájárulásukkal – publikáltuk, és akiknél a kutatás fényképésze fotódokumentációt készített. A narratív interjúkat, elbeszéléseket a kutatók lejegyezték és szerkesztett vagy eredeti formában közölték, majd a kötet végén a saját történetüket is publikálták. Ennek a kötetnek az aprólékos munkálatai szintén a kutatás második felében történtek meg és a kötet a kutatás végére jelent meg.

A kutatás főbb eredményei

A más kontinensekről bevándorló csoportok az 1990-es évek első felétől kezdve fokozatosan a társadalomtudományi érdeklődés középpontjába kerültek Magyarországon. Számos elemzés íródott a bevándorlás témájában, felfedve a magyarországi bevándorlás kulturális, szociális, gazdasági vetületeit. Többségük jellemzően makroszociológiai, a bevándorlás egyes aspektusait megvilágító, a migráció tágabb folyamatainak megértését célzó munka volt, és viszonylag kevés kulturális antropológiai elemzés született róluk. Kutatásunk részben ezt a hiányt

pótolta. A kutatók az elméleti tanulmányok mellett (Dr. Wilhelm Gábor és Dr. Árendás Zsuzsa) a Budapesten élő indiai (Dr. Árendás Zsuzsa), délkelet-ázsiai (Dr. Wilhelm Gábor), andoki (Dr. Szeljak György), orosz és obi-ugor (Dr. Kerecsi Ágnes) származású, valamint török (Vörös Gabriella) és közel-keleti (Földessy Edina) bevándorlókat. A migráns tárgykutatásokat szükségesnek láttuk kiegészíteni egy olyan esettel, ahol elsősorban a tárgyak és képzetek vallási alapú globális migrációjáról beszélhetünk. Ezt a kutatást Dr. Farkas Judit végezte el a magyarországi Krisna-tudatúak közösségében.

A bevándorló közösségek muzeológiai indíttatású, tárgyközpontú vizsgálata, valamint a migrációs folyamatok tárgyak általi értelmezése nemzetközi viszonylatban is új kutatási területnek számít. Magyarországon az általunk megjelentett *Vándorló tárgyak. Bevándorlók tárgykultúrája Magyarországon* című 280 oldalas, 11 tanulmányt tartalmazó kötet az első kísérlet arra, hogy úgy elméletileg, mint az antropológiai terepkutatások szintjén összekapcsolják a migrációs és tárgyelméleti kutatásokat. A kutatócsoport abból a módszertani alapvetésből indult ki, hogy „migránsvilágokat” kutatunk, ahol szubjektumok és objektumok szorosan összekapcsolódnak, és kölcsönösen teremtik meg egymást, jelentéseik nem választhatók el egymástól, valamint attól a kontextustól, amelyben létrejöttek. Nem szűkítettük le túlságosan a kutatandó témák körét. Abból indultunk ki, hogy az a komplex folyamat, amelybe beletartozik a migrációs döntés meghozatala, a készülődés és csomagolás, az utazás, az új környezetbe való beilleszkedés, az interetnikus egyezkedések és gazdasági stratégiák, az otthon újratemtésének kísérletei, az emlékek megalkotása és a velük való megküzdés, az otthoniakkal fenntartott kapcsolatok, a hazalátogatás, az ajándékcserek – mind tárgyasul valamilyen formában, ezáltal a kutatás tárgyát képezheti. Antropológiai terepmunkán alapuló tárgyközpontú elemzéseink ezért olyan szempontokra is érdemben hívják fel a figyelmet, amelyre egyéb kvalitatív vagy kvantitatív migránsvizsgálat eddig kevésbé figyelt, így hozzájárulhatnak úgy a komplex migrációs folyamatok jobb megértéséhez, mint a multikulturális társadalom jellegéről és a nagyvárosok átalakulásáról kialakult tudományos diskurzusokhoz.

Az otthon tárgyai. Képeskönyv a magyarországi bevándorlók tárgykultúrájáról című, 264 oldalas, több mint hatvan interjút közlő kötetünk legfőbb tudományos eredménye, hogy egy olyan interjúanyagot publikál, amely a tanulmánykötetek műfaji

határain túllépve, a bevándorlók szemszögéből mutatja be részletesen a tárgyak szerepét a migrációs folyamat során.

E kötet kísérlet annak megértésére is, hogy egy jellegzetes élethelyzetben mit jelenthet a tárgyak és emberek kapcsolata – és a későbbiekben mindez hogyan értelmezhető, rendszerezhető és reprezentálható múzeumi kontextusban. Ezáltal a kötet munkálatai egy, a kutatócsoport tagjai által tervezett múzeumi kiállítás előkészítését, anyaggyűjtését és módszertani megalapozását is kiválóan szolgálták.

Külön ki kell emelni azt is, hogy mindkét kötettel hozzá akartunk járulni a közöttünk élő bevándorlók jobb megismeréséhez, elfogadásához is. A múzeumok olyan társadalmi terek, amelyekben kulturális különbségekről szóló jelentések fogalmazódnak meg, közvetítődnek, és képezik folytonos egyeztetések tárgyát. Úgy gondoljuk ezért, hogy a Néprajzi Múzeum, mint társadalmi múzeum fontos feladata, hogy az interkulturális dialógusok helyévé váljon, egyfajta találkozópontra legyen a többségi társadalom és a bevándorlók között, és reprezentációival feloldja a Másikról kialakított sztereotípiákat, előítéleteket.

A fentiek gyakorlati megvalósítására is számos programot szerveztünk a kutatás alatt, helyet adtunk a különböző budapesti bevándorló közösségek rendezvényeinek, valamint az Artemisszió Alapítvánnyal közös múzeumpedagógiai foglalkozásokat szerveztünk bevándorlóknak.

Az adatbázis

A kutatás során gyűjtött anyag jelentős részét a fényképek, videofelvételek és szöveges interjúk teszik ki. Az egyes antropológiai terepmunkák kutatásainak vizuális megörökítése mellett elkezdtük a Budapest központjában lévő etnikai boltok, éttermek felmérését és fotódokumentálását is.

Tárgygyűjtésre az erre fordítható anyagi források hiánya miatt viszonylag kevés esetben került sor. (Eredetileg ezt a MaDok-program pályázati támogatásából terveztük megvalósítani, de a program finanszírozása az elmúlt években jelentősen lecsökkent, és elmaradtak a várt pályázatok.) Az összegyűjtött fényképek, interjúk egy kisebb része *Az otthon tárgyai* című kötetben került publikálásra. A teljes fotógyűjtemény (mintegy 2500 fénykép) bekerült a Néprajzi Múzeum számítógépes adatbázisába és hamarosan részét képezi majd a múzeumi gyűjtemény törzsanyagának, ahol a kutatók szabadon tanulmányozhatják azt.

Tanulmányutak, konferenciák

Az OTKA pályázat tanulmányutakra és konferencia részvételre biztosított kerete lehetővé tette, hogy a kutatócsoport tagjai megismerhessék más európai, migrációval foglalkozó múzeumok mindennapi gyakorlatát, valamint kutatási eredményeikről hazai és nemzetközi konferenciákon, előadásokon is beszámoljanak.

Vörös Gabriella 2012. június 11. és 16. között Párizsban a *Séminaire Européen Des Conservateurs, 2012: le fait contemporain dans les musées* workshopon vett részt, ahol bemutatta a Néprajzi Múzeum kortárs kutatásait. 2013. november 4. és 10. között Berlinben az Európai Kultúrák Múzeumában és a Kreuzberg Múzeumban tanulmányozta, hogyan változott meg a migránsok múzeumi reprezentációja az utóbbi húsz évben Németországban.

Földessy Edina 2012. július 16. és 29. között Európa egyik legnagyobb bevándorló múzeumának, a párizsi Nemzeti Bevándorlástörténeti Központ (CNHI) működését tanulmányozta, melyről egy átfogó tanulmányt is publikált a *Tabula* folyóiratban.

Párizsban részt vett a *A történelem ideje és a migráció emlékezete* című nemzetközi konferencián (2012. november 22–24.) valamint a *Beszéljenek a múzeumok* című, a MELA migrációkutató konzorcium által rendezett konferencián (Párizs, CNHI, 2013. szeptember 24.)

2014. március 12-én *Le musée d'ethnographie de Budapest: défis et changements dans un nouveau bâtiment* címmel tartott előadást az „Az etnológiai múzeumok a 21. században – kultúra és környezet” című nemzetközi konferencián a párizsi Természettudományi Múzeumban.

Dr. Árendás Zsuzsa 2013. februárjában egy négynapos berlini tanulmányúton vizsgálta a Kreuzberg Múzeum működését, valamint azt, hogy a kiállítás hogyan mutatja be összefonódó narratívaként a terület várostörténetét és bevándorlástörténetét. Tapasztalatait a *Tabula* folyóiratban publikálta.

2014. januárjában *'We have re-created our India' - Material culture of migrant Indians in Budapest* címmel tartott előadást az indiai Keralában lévő *The Center for Development Studies* (CDS) Intézetben. Az előadás írott formája az *India Migration Report 2014* című, a Routledge által kiadott kiadványban jelenik meg 2015 első felében.

Dr. Kerezi Ágnes kétnapos konferencián vett részt a Szentpétervári Állami Egyetem Szociológia Fakultásán (2011. november 11–12.), ahol „A multikulturális

közeg transzformációja és a migrációs folyamatok” szekcióban „A magyarországi migránsok etnikai csoportjai és jellemzőik” címmel tartott előadást. Emellett kéthetes kutatást végzett a szentpétervári múzeumokban (Kunstkamera, Orosz Múzeum, Oroszországi Néprajzi Múzeum).

2013. július 4-én Moszkvában, az Oroszországi Néprajzosok és Antropológusok X. Kongresszusának (2013.július 2–6.) „Társadalmi nemek” szekciójában tartott előadást „A magyarországi orosz feleségek beilleszkedési stratégiái” címmel.

Dr. Wilhelm Gábor 2014. június 23–29. között Koppenhágában a Dán Bevándorlási Múzeumban tanulmányozta a bevándorlók múzeumi reprezentációjának kérdését.

Dr. Szeljak György 2014. szeptember 1–8. között Barcelonában a Katalán Bevándorlástörténeti Múzeumban vizsgálta, hogy a múzeum az elvándorlás általános jellegzetességeinél fogva hogyan kapcsolja össze a 20. század közepi Katalóniába irányuló országon belüli migrációt és az ezredforduló környéki nemzetközi bevándorlási folyamatokat, hogy egyfajta közös társadalmi élményt és tapasztalatot hívjon életre Barcelona multietnikus városrészeiben.

Emellett a kutatócsoport tagjai közösen 2013. június 12-én egy bécsi kiállítás látogatáson, majd 2013. november 5–9. pedig egy négynapos párizsi tanulmányúton voltak, ahol műhelybeszélgetéseken vettek részt a Cité Nationale de l’Histoire de l’immigration, a Musée de l’Homme és a Quai Branly múzeumok vezető munkatársaival és muzeológusaival.

A számos belföldi előadás közül kiemeljük a Néprajzi Múzeum Napján tartott előadást és kerekasztal-beszélgetést (2013. március 5., Szeljak György és Wilhelm Gábor részvételével), a Pécsi Tudományegyetem Néprajz és Kulturális Antropológia Tanszékén rendezett előadást (Szeljak György és Wilhelm Gábor részvételével), valamint a Szimbiózis Kulturális Antropológiai Fesztiválon a kutatócsoport tagjaival rendezett kerekasztal-beszélgetést (Jelentésteli tárgyak, 2013. május 10.). Emellett a három év során számos múzeumi belső szakmai vitán, muzeológusi értekezleten számoltak be a kutatók kutatásuk eredményeiről.

Publikációk

A kutatás eredményeként 24 folyóiratcikk és könyvfejezet került publikálásra (egy angol nyelvű tanulmány pedig 2015 első felében jelenik meg), és két önálló kötetet jelentettünk meg. (A részletes felsorolást és bibliográfiai adatokat lásd a

közlemények részben). A megjelent folyóiratcikkeknek a Néprajzi Múzeum szakfolyóiratai (Tabula, Néprajzi Értesítő) adtak helyet. A könyvfejezetek a Tabula könyvek 12., valamint a Madok-füzetek 9. tematikus számaiban láttak napvilágot. A megjelent publikációk témájukban felölelik a kutatás tervezett irányait: (a.) a bevándorlók tárgykultúrájáról írt elméleti írásokat és esettanulmányokat, (b.) a tárgy- és élettörténeti témájú szerkesztett vagy változatlan módon közölt interjúkat, (c.) a bevándorlókkal foglalkozó európai múzeumok gyakorlatát elemző írásokat.

Összegzés

Az OTKA kutatás lehetővé tette, hogy a Néprajzi Múzeum kutatócsoportja a magyar múzeumi életben elsőként nemzetközi tapasztalatok alapján áttekintse a múzeumok és a migránsok kapcsolatát, valamint hiánypótló tárgyközpontú kutatásokat folytasson magyarországi bevándorlók között. A kutatócsoport fontos célja, hogy az eredményekre alapozva egy kiállítás keretében is bemutassa az eredményeket.

A megszerzett elméleti és gyakorlati ismereteket az intézmény kutatási és múzeumpedagógiai gyakorlatában hasznosítjuk a következő években. A kutatás hozzájárul ahhoz, hogy a 2018-ban megnyíló új Néprajzi Múzeum koncepciójában fontos szerepet kapjon a bevándorlóknak és a magyarországi interetnikus, multikulturális kapcsolatoknak a bemutatása.

A kutatás, valamint a külföldi tanulmányutak során szerzett nemzetközi kapcsolatok jó esélyt kínálnak arra, hogy a csoport tagjai nemzetközi kutatási projekteken folytassák a fenti témák vizsgálatát. A megjelent publikációk döntően magyar nyelvűek, ezért további cél, hogy az angolra lefordított tanulmányokat nemzetközi szakfolyóiratokban, gyűjteményes kötetekben is megjelentessük.

Dr. Szeljak György

Vezető kutató